

יחידת אגדה, תפילה ג. תפילתו של מי מתקבלת?

משנה תענית פרק ג משנה ח

על כל צרה שלא תבוא על הצבור, מתריעין עליה

(=עורכים תענית ציבור בה מריעים בשופרות, מתענים וזועקים לה), חוץ מרוב גשמים.

מעשה שאמרו לו לחוני המעגל, התפלל שירדו גשמים.

אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים (=תנורי חרס, המיועדים לקרבן הפסח, שעמדו בחצרות הבתים)

בשביל שלא ימוקו (=שלא ירקבו וייהרסו).

התפלל ולא ירדו גשמים.

מה עשה? עג עוגה ועמד בתוכה,

ואמר (לפניו): רבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי, שאני כבן בית לבניך.

נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן, עד שתרחם על בניך.

התחילו גשמים מנטפין.

אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. (=כמויות מים גדולות שתמלאנה את הבורות

המספקים מי שתיה לתושבים במשך כל השנה.)

התחילו לירד בוצף.

אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון, ברכה ונבדחה.

ירדו כתיקנן, עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים.

באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל שילכו להן.

אמר להן: צאו וראו אם נמחית אבן הטועים.

שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה, גוזרני עליך נדוי.

אבל מה אעשה לך, שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו

רצונו. ועליך הפתוב אומר: "ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך" (משלי כג, כה)

מדליית חוני המעגל בעיצוב האמן אהרון שבו

באיזו תקופה בשנה מתרחש סיפורנו? מה ניתן להסיק מכך?

מה ניתן ללמוד מכך שחוני אומר לבני העיר להכניס את התנורים, עוד לפני שהוא מתחיל

להתפלל?

מה מאפיין את עמידתו של חוני מול הקב"ה?

הגשם נתפס כדיבור של הקב"ה עימנו. מה לדעתך מנסה הקב"ה לומר בסיפורנו ע"י הגשם?

מה מסמלת העובדה שעלו כולם דווקא להר הבית מפני הגשמים?

מדוע שמעון בן שטח רוצה לגזור נדוי על חוני?

העמקה בסיפורו של חוני המעגל

חוני המעגל - "שאני כבן בית לפניך" / הרב ליאור אנגלמן

הדור המדובר עמוס בפשעים, זהו דור בו הרג ינאי המלך את תלמידי החכמים (קידושין סו), דור של ריבוי גירושין המצריך את שמעון בן שטח לתקן כתובה (שבת טז), דור העוסק בכישוף (סנהדרין מה). הבצורת לא ניחתה על עם ישראל כגזירת גורל, כי אם כתוצאה מהשחתת הדור. תביעה כלפי רבש"ע להוריד גשם, אמירת: "לא כך שאלתי", והשבועה שלא לצאת מן העיגול אכן מספקות מענה לצורך במים, אך אינן עונות על הצורך האמיתי, הצורך להבין את דבר ה' המופיע דרך הבצורת, ההכרח לפשפש במעשים שגרמו לכך. **חוני המעגל פותר את הבעיה המעשית אך מעצים את הבעיה הרוחנית!**

מדוע לא נתגדה חוני? - שמעון בן שטח תולה זאת במעמדו המיוחד של חוני כבן המתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו. הדבר דורש הסבר, וכי בן הניצב מול אביו ומציב לו 'אולטימטום' עד שיעשה מבוקשו ייענה בחיוב! - בן חייב בכבוד אביו, ואב חייב בחינוך בנו, ולשם חינוכו מוטב כי יישאר בעיגול אשר צייר עד אשר ישוב מהגסת דעתו! שמעון בן שטח אומר כי חוני המעגל הוא כבן המתחטא לפני אביו. התחטאות הינה מירוק החטא והטהרות ממנו, ולכאורה הדבר היחיד שלא עשה חוני היא דרישה מן העם להתחטא ולהתנקות!

הגדרת חוני ע"י שמעון בן שטח כבנו של רבש"ע כמו גם השימוש בביטוי "בן" בתפילתו של חוני: **"בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך"** מחייבים אותנו להבין משמעות הקשר המיוחד בין רבש"ע לעם ישראל לאור קשר האב והבן. בין אב לבן ישנה ברית נצחית, שאינה ניתנת להפרה. לברית שני פנים: פן אחד מודגש ע"י שמעון בן שטח, **אחריות הבן לכבד את אביו, אחריות הבן להמשיך את אביו**. הבצורת תובעת מעם ישראל כבן, לשאול מדוע ייסר אותו אביו מולידו כך, לא לתבוע מן האב שינוי כי אם מן הבן. אכן בברית זו ישנו פן נוסף - **האב מחויב בברית כלפי הבן**, הוא לעולם לא יפר את הברית עם בנו ואין הדבר תלוי כלל במעשי הבן - "אף על פי שחטאו נקראים בניס". חלקו של האב בברית מחייבו לדאוג לקיום בנו בלי תנאים. רבש"ע הינו אביו ואנו מחויבים לברית, אך רבש"ע לעולם לא יתנכר לנו עד כלותנו מפני שאנו בלבד תקוות גילוי בעולם הזה, "עם זו יצרת לי תהילתי יספרו"... נוסף ונאמר כי חוני עוזר בעקיפין לעם ישראל להתחטא, לחזור בתשובה. פעמים שכן אינו יכול לשוב אל אביו מפני שהוא מרגיש בעצמו שכה הרבה לפשוע עד כי לעולם לא יסולח לו, משא החטאים על כתפיו מונע תשובה. במצב שכזה אב אשר פונה מיוזמתו אל בנו ועוטר אותו כאב אוהב בלי תנאים משיב את רצון הבן לשוב. ... חוני נקרא בשמו זה על שם **החן**. חן מבטא קשר פנימי שאינו מותנה, לכאורה במבט חיצוני הקב"ה דואג לנו בחן, כלומר בחינם, אך זה מפני החן הפנימי החורז את הברית המיוחדת הזו.

חוני המעגל/ נילי בן ארי:

ניתן לאמר שזה סיפור של תקשורת עקיפה, ולא ישירה, סיפור שבו כל אחד מהדוברים מחמיץ את כוונת הפונה אליו. הקב"ה מדבר אל העם בשמים עצורים כדי שיתקנו את התנהגותם, הם, במקום לחזור בתשובה, מוצאים מתווך שיתפלל עבורם, הוא, חוני, במקום להעמיד אותם על המטרה החינוכית של הבצורת, מתפלל עבורם, ונענה בתשובה מגומגמת, כדי לרמוז לו שהחמיץ את העיקר. ושוב, במקום להסיק מסקנות, פונה הציבור אל המתווך המוריד גשמים, עד שזה מצליח לבסוף, לכפות רצונו על האל.

החכם, היודע שבצורת היא זמן לחשבון נפש, מוכיח בדברים את חוני שהביא גשמים, אבל בסוף דבריו, לנוכח מבחן התוצאה, נאלץ גם הוא בעל כרחו, לברכו. שלושה בסיפור זה עושים את מעשיהם בעל כורחם. חוני שמתפלל על רוב טובה על אף שאין זה מקובל, שמעון בן שטח שנאלץ, לנוכח ההצלחה, לברך את חוני במקום לנדונו, והקב"ה, שחוני כפה עליו להוריד גשמים בדיוק כפי שרצה העם.

אגדת חוני המעגל במשנה ובמקורות מקבילים / יונתן פיינטוך:

'ירדו כתיקנן, עד שיצאו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים'. הגשמים שירדו כתיקנם - גשמי ברכה - גרמו לכך שתושבי ירושלים עלו מהחלק הנמוך יותר של העיר, בו הצטברו הגשמים על הקרקע והיה בוץ ופחות נוח, אל הר הבית, הגבוה יותר, בו ניתן היה לעמוד יותר בנוחות. נראה שכאן מופנית ביקורת אירונית כלפי ישראל. עד כה לא שמענו בסיפור שישראל עלו להר הבית. היינו מצפים מהם שיעלו להר הבית כדי להתפלל ולזעוק על הגשמים לפני הפניה לחוני; לחלופין, היינו מצפים לכל הפחות שכאשר יורדים גשמים הם יעלו להר הבית להתפלל תפילת הודיה, ואולי גם להקריב קרבן תודה כהכרת הטוב לה' על הגשמים. ברם, הסיפור מדגיש שהם עלו 'מפני הגשמים' - המטרד שיצרו גשמי הברכה אילצו אותם לעלות להר הבית כדי לעמוד במקום גבוה ומקורה, וממילא ונוח יותר. העלייה להר הבית במחסה מפני הגשם, תוך 'התעלמות' מתפקידו המרכזי, דהיינו מקום מפגש ותפילה לה', מעמידות את ישראל שבאותו הדור באור ביקורת. מכאן אנו נוטים לומר שיתכן שבמשך כל החורף השחון הם לא התאמצו בעצמם בפנייה לה' על ידי תפילה או תענית, ורק פנו ברגע האחרון אל חוני, שיעשה עבורם את העבודה. ... כאן חוני 'נשבר', ומבטא בדבריו שלו את האירוניה כלפי העם שעד עתה מצאנו בניסוחיו של המספר: 'אמר להם: צאו וראו אם נמחית אבן הטועין'. אותו סלע גדול בהר הבית שהשתמשו כ'פינת אבידות ומציאות', היה כנראה סלע מוצק וגדול, ועל כן גם גשמים מרובים, ודאי אם הם גשמי ברכה, אינם יכולים לפורר סלע כזה ולמחות אותו. הירושלמי (שם) מרחיב ומסביר את כוונתו: "אמר להן כשם שאי איפשר לאבן הזאת להימחות מן העולם כך אי איפשר להתפלל על הגשמים שילכו להם". אפשר שיש כאן בדבריו גם רמז נוסף, הרואה את הסלע הקשה כמטפורה לליבם - גם מי הגשמים שירדו בעקבות תפילתו לא הצליחו, לצער, לרכך ולשחוק את 'לב האבן' שבבשרם, דהיינו את האטימות הדתית שהם הפגינו

שלושה סיפורים גשומים:

חנן הנחבא, אילפא ומלמד התינוקות

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כג עמוד ב (מתורגם)

חנן הנחבא בן בתו של חוני המעגל היה.

כשהיה העולם צריך למטר,

היו שולחים חכמים אליו תינוקות של בית רבן,

שהיו אוחזים בשולי גלימתו ואומרים לו: אבא, אבא תן לנו מטר.

אמר לפני הקב"ה: רבש"ע עשה בשביל אלו שלא מבחינים בין אבא שנותן מטר לאבא שלא נותן מטר.

ומדוע קראו לו חנן הנחבא? מפני שהיה מחביא עצמו (רש"י: כשהיו באים לבקש ממנו שיתפלל היה

נחביא את עצמו מרוב ענוה) (ויש אומרים: בבית הכסא- רש"י: "כלומר: מתחבא בבגדיו כשהוא נכנס

להסך את רגליו, מרוב צניעות").

מה ניתן ללמוד מכך שחנן הנחבא היה נכדו של חוני?

מדוע שולחים חכמים את התינוקות אל חנן הנחבא? מהי משמעותה של סיטואציה זו?

איך את מבינה את תפילתו של חנן הנחבא?

כיצד היותו של חנן "נחבא" קשורה לסיפורנו?

מהו ההבדל המשמעותי בין חנן הנחבא לבין סבו, חוני המעגל?

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כד עמוד א (מתורגם)

רבי גזר תענית ולא ירד גשם.

בא לפניו אילפא (ויש אומרים רבי אילפי)

אמר: "משיב הרוח" ונשבה הרוח,

"מוריד הגשם", ובא גשם.

שאל אותו רבי: מה מעשיך?

אמר לו: אני גר בכפר עני שאין בו יין לקידוש ולהבדלה.

אני טורח ומביא יין לקידוש והבדלה ומוציא אותם ידי חובה.

רב (חכם תלמודי שחי בערך בשנת 200) הזדמן למקום אחד,

גזר תענית (בעקבות בצורת ממושכת) ולא בא גשם.

ירד לפניו שליח ציבור.

אמר "משיב הרוח" ונשב רוח.

אמר "מוריד הגשם", ובא הגשם.

אמר לו: "מה מעשיך?"

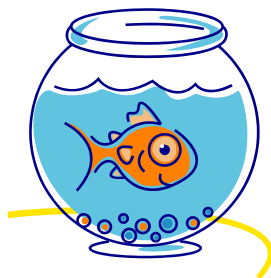
אמר לו: "מלמד תינוקות אני,

ומלמד לבני עניים כבני עשירים;

וכל מי שלא יכול, אינני לוקח ממנו דבר;

ויש לי בריכה של דגים, ומי שמתרשל משחד אני אותו בהם,

ומרגיע אני אותו, ומפייס אני אותו עד שהוא בא וקורא."

☒ מה המשותף לשני הסיפורים?

☒ מהי לדעתך משמעות המעשה של אילפא שבזכותו יורדים הגשמים?

☒ רב מגיע למקום בו יש בצורת- וגוזר תענית. לעומתו, שליח הציבור מנסה את כוחו בתפילה- ונענה. מה ההבדל בין שתי התנועות הללו- התענית והתפילה?

☒ מה שואל רב את שליח הציבור לאחר הצלחתו המסחררת בהבאת הגשם? מה משמעותה של שאלה זו?

☒ מה הקשר בין ירידת הגשמים בסיפור, לבין העובדה שאותו מלמד תינוקות לימד את כל מי שרצה ללמוד אצלו, גם אם לא היה יכול לעמוד בשכר הלימוד? (העזרי בדבריו של הבן איש חי)

☒ מה משמעותה המטאפורית של בריכת הדגים בסיפורנו? (העזרי בדבריה של רות קלדרון)

הרב יוסף חיים, בן יהודע, תענית שם

ומקרינא לבני עניי כבני עשירי. נראה לי בס"ד מדה כנגד מדה:

- הוא השוה עניים ועשירים ביחד - יבא המטר בזכותו, שהמטר משקה העניים והעשירים בהשוואה אחת.
- גם עוד בעבור שהוא משחד התינוקות בדגים כדי שלא יצטרך להכותם - יבא המטר בזכותו שהוא שלום בעולם, כי בעלי שדות וכרמים שמשקין מן הנהר הם תמיד בפלוגתא, זה מכה את זה בעבור המים, שכל אחד ירצה לעצמו, אך המטר יורד מלמעלה על כל השדות בהשוואה אחת, ואין אומר ואין דברים.
- גם עוד הוא שיחד התינוקות ללמוד תורה בדגים שהם גדלים במים ומכוסים מן העין, כן יבא בזכותו הגשם שיוצא מן האדים שבים, ופעולתו מכוסה מעין האדם, וקמא קמא נבלע בקרקע ואינו נראה.

☒ מהם שלושת ההיבטים של "מידה כנגד מידה" שמוצא הבן איש חי בין מעשיו של אותו מורה לבין ירידת הגשמים?

בריכת הדגים- קסם הרגע החינוכי

המורה מודע לקיומם של ילדים המתקשים לקרוא. גם אחרי שהוא מאפשר להם ללמוד ישנם קשיים פנימיים שמקשים עליהם להבין את הנקרא.

במקום להתקומם על אי אסירות התודה שלהם, מייצר המורה האנונימי מרחב חינוכי חדש: בחצרו יש ברכת דגים ואליה הוא מזמין דווקא את הילד 'הפושע' שלא מצליח לקרוא. בחוץ, ביחידות בין מורה ותלמיד בברכה המסמלת בשנת בצורת אי של שפע ואופטימיות, הוא מחבר בין הילד לטבע, לדג, בין המים לשמים ומאפשר לילד המתקשה לפגוש את נפשו הסוערת בעולם ההשתקפויות שמתקיים בברכה: ההתאמה המושלמת של נפש סוערת וברכת מים מעידה על גאונותו החינוכית של המלמד.

הברכה היא מקום מפגש של שני עולמות. ההתבוננות במים ובבבואת השמים מאפשר לילד שנפשו סוערת למצוא מנוח. כמו שהשמים נוגעים במים העולם הפנימי האישי פוגש את העולם שבחוץ ועולם הדמיון מוצא חיבור אל עולם המציאות. המורה מגייס את הטבע למעשה החינוכי ובמקום להקפיד ולדרוש מהילד 'הפושע' יותר משמעת נוקט בפעולה הפוכה ומאפשר לו יותר חופש.

כפי שהוא מעיד בפני הרב- 'עד שבא וקורא' נראה שהברכה אכן מהווה נקודת מפנה בחיי הילדים הקטנים שהמתקשים בקריאה. רכישת השפה נעשית במקום שמאפשר את החיבור בין האישי לכללי ולא באכיפת השני על הראשון. הכניסה אל התרבות מתאפשרת דווקא בשיבה אל הטבע.

גם 'צעצועי' הדג, הנתונה של המלמד לילד היא מהלך מפתיע ומהפך תפקידים. מי שתפקידו לייצג את ערכי חברת המבוגרים פוגש את הילד הסרבן במרחב המשחק שהוא כביכול של ילדים. הנתונה כאקט של נדיבות וחסד ומרככת את 'הפושע' ומאפשרת לו להתפנות לקריאה.

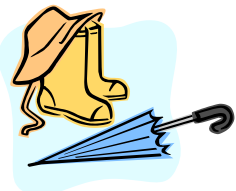
מעשיו של המלמד מכוונים לילד, אבל כפי שהברכה מפגישה עולמות גם מעשיו פונים בה בשעה אל הילד הפושע ואל האל. פניית הנפש מצד החסד אל הילד משתקפת במימי הברכה גם לשמים כאומרת: קדושים אנחנו כי קדוש אתה. האפשרות של בן אדם לבצע מהפך מיושב לרטיבות מצמא לשפע של ברכה ומכעס לרוך מבקש להשפיע כיתאטרון בובות הפוך גם על האל.

המעשה החינוכי האינטימי בין מורה חסר שם לתלמיד מתקשה מוקרן על ידי הברכה לשמים ונעשה לטקס דתי. היושב במרומים, מי שמתפחות גשמים בידו רואה את המעשה- המעשה נוגע בחסד, החסד שחסר בבצורת, מרכז את הקושי- ומוריד מטר.

(רות קלדרון, מתוך המאמר: הדיאלוג התלמודי- הדינמיקה בין מורה לתלמיד בתלמוד)

☒ לצערנו גם אנחנו מתמודדים בחורף זה עם ירידת גשמים מועטה ביותר -

מה את יכולה ללמוד מהסיפורים שעסקנו בהם היום על מה שצריך להתרחש כדי שירד גשם?

עג עוגה:

- א. יצירת מרחב אינטימי, מעין מסך מפריד לצורך הריכוז וההתכוונות בתפילה.
ב. ביטוי המופיע במשנה כתיאור לעיגול שחופרים מסביב לעצים לצורך ההשקיה. לפי פירוש זה האדם העומד במרכז המעגל הוא כעין אילן המצפה לגשם

חוני המעגל:

מלשון העיגול שעג

מלשון מעגילה- אבן כבדה בצורת גליל שמשמשת לשיטוח הטיט והבוץ שעל הגגות לצורך איטומם לפני הגשם

מתחטא

- א. רש"י: לשון חוטא, נקל בלבו לחטוא לאביו, ולהטריחו על תאותו.
ב. חנוך אלבק למשנה (תענית ג' מ"ח): "מתפנק, מתנהג דרך קירבה יתירה".
המדרש מביא עוד דמות משושלת חוני המעגל שבזכותו יורדים גשמים. גם שמו של הנכד קשור לחן וחנינה שמסוגלים להביא גשם. ובכ"ז בשונה מהסבא שמתפלל באופן אישי חנן מוצג רק כשליח המביא את תפילת הילדים לפני הקב"ה שבזכותם הגשם יורד. ייתכן שיש כאן ממש הנגדה לסיפור חוני המעגל בו חוני מתואר כצדיק שבזכותו יורד הגשם לעומת סיפור חנן האומר שהציבור חושב שהוא שמוריד את הגשם אך כמובן שבשונה מהקב"ה הוא אבא שאין בכוחו להוריד גשמים.

חנן הנחבא מתחבא, שומר על סודיות, ומקפיד להדגיש שהאל הוא בעל הכוח להמטיר גשם, ולא הוא. המדרש מעמת בין גזירת תענית על הציבור לבין פעולה המטיבה ומסייעת לציבור, כאשר זו האחרונה היא שבכוחה להוריד גשמים. המעשה הראשון מספר על אדם שדאוג ליין לקידוש והבדלה לאנשים עניים והמעשה השני מספר על אדם שדאוג ללימוד והוראה לעניים עשירים כאחד. מהתורה אפשר לצאת ידי חובת קידוש והבדלה במילים ובכ"ז חז"ל תיקנו לברך על כוס יין מלא כביטוי לעשירות ושפע של שבת. האדם במעשה הראשון עשה מאמץ מיוחד בשביל לתת לשבת את בחינת השפע של היין ואולי לכן גם המילים שלו מתקבלות כתפילה בשמיים שמורידה את שפע הגשם. המעשה השני מתאר מלמד תינוקות שלא מבחין בין עשיר לעני, אלא גם הוא דואג לשפע רוחני לכולם וגם בזכותו מגיע שפע לעולם של גשם וברכה.